

Schweitzer Gábor–Török Petra
 „Mit állna ellentétben
 a zsidóságod a magyarságoddal?”

Válogatás Bodor Aladár és Komlós Aladár levelezéséből

I
 „Róla... öreg fővel is
 az a véleményem,
 hogy csoda volt”¹

Ki volt ez a csoda, és mitől az Komlós Aladár számára az ekként emlegetett, mára már ismeretlenül hangzó nevű Bodor Aladár? Az alább közölt levelek bizton választ adnak majd erre a kérdésre is.

Losonc békés felvidéki kisvároska volt a századelőn. Gimnáziumában tanított ekkortájt Bodor Aladár (1880–1952), aki – miként egykori diákja, Komlós Aladár (1892–1980) jellemezte – „magasabb volt két méternél, hazafi volt és költő”.² A tanár és a diák között a hétköznapi „munkakapcsolaton” túl évtizedekig elhúzódó – szerencsére gyakori levélváltásokkal tarkított és dokumentált – barátság szövődött, amely csak Bodor halálával szakadt meg. Az alábbi levelek azontúl, hogy bizonyítják két irodalmár kapcsolatát, illetve barátságát, azokról az évtizedekről is pontos lát-leletet adnak, amikor nap nem múlhatott el úgy, hogy közvetlenül ne érezték volna a bőrükön a történelem, illetve a politika változásait. Két teljesen eltérő személyiség, családi háttér és vallási örökség. Hogyan érzékelték jelen

idejüket ők maguk, és mi mondanivalójuk volt erről egymásnak? Kettejük közül Bodor az elfeledettebb, így méltányos vele foglalkozni részletesebben.

Bodor Aladáról, „az ország egyik legtöbbet áthelyezett tanáráról” Bohuniczky Szeffi fest igen plasztikus képet visszaemlékezéseiben: „Aki egyszer látta Bodort, nem felejtette el. Mint egy óriásira nőtt moszkító, groteszk volt, és frissítően nyers, akár egy idomítás nélkül nyargaló ló. Lőfő-székely, de ha ledobta derékon alul érő bő gallérját és lecsapta széles karimás kalapját, kék szemű szőkeségével erdélyi szásznak látszott. Németes volt benne a hangos bazafias gyász is és a tragikus pátosz, mellyel az elveszett Erdélyt siratta. Mert Bodor igazában optimista lélek volt, kacagásra, játékra termett. Ha nevetett, azonnal beleolvadtunk. De ha a gyász hangját pengette, magában maradt, mert már külsejével is vigjátékká alakította át a tragédiáját.” Schöpflin Aladárt idézve Bodor személyisége „egy vidéki református internátus rusztikus, egészséges atmoszféráját” sugározta.³

Bodor Aladár volt az is, aki bevezette Komlóst – és a levelekben elő-előbukkanó Darvas Jánost – az irodalom berkeibe, lévén ő volt az 1910-ben, Losoncon *Bontakozó szárnyak* címmel megjelent közös verseskötetük mentora (a kötet harmadik társszerzője Begyáts

Erdélyi József rajza Komlós Aladáról

László). Bodor Aladár neve ekkor már eléggé ismert irodalmi körökben, hiszen 1901 óta, azaz 21 éves korától publikált különböző prózai és lírai műveket. 1908-ban versei jelentek meg a *Nyugat* induló évfolyamában is.

Később nem sok elismerést kapott költészete, mint azt Várkonyi Nándor vagy Schöpflin Aladár értékelése is láttatja. A „Múzsával lovagi komolysággal” társalgó Bodor Aladáról írja Várkonyi Nándor híres, de napjainkban kevéssé méltányolt irodalomtörténetében, hogy verseiben „nem sok ügyet vet a csinosságra, a formával nem törődik, minden ökonomia nélkül szerkeszti verseit. [...] Költészetében alig van zene, pátosza súlyosan görgeti a szavakat, s megrepezti a formák fonadékát.”⁴ A keserű kritikus pirulát Schöpflin Aladár közelmúltban újra felfedezett irodalomtörténeti monográfiájában sokkal kíméletesebben adagolja: Bodor „halkabb hangú lírájában több az önmagába mélyedés, egyszerűbb a gesztus, magvasabb a mondanivaló, viszont nehezebben formálódik ki a lélekből a kifejezés, a szó, mintha elfáradna azokon a kemény rétegeken, amelyeken keresztül kell törnie, hogy vers lebeszen belőle.”⁵

Talán érthető, hogy a kortárs irodalomkritikusok közül a legtöbb megértést és átérzést Komlós Aladár tanúsította Bodor lírája iránt. Bodor – írja Komlós 1928-ban – „nem a finomságot, hanem az erőt becsüli elsősorban. Az élet súlypontját nem a szép hangulatokban, hanem az akaratban látja. Lírájában is a nagy akarás földi sorsának fájdalmas filozófiája fejlik ki.”⁶

A Bodor Aladár hagyatékában fennmaradt leveleket a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárából, míg Komlós Aladár leveleit a Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárából válogattuk. Ezúton is köszönjük a publikálás lehetőségét. Komlós Aladár Bodor Aladárnak írott leveleit Vargha Kálmán irodalomtörténész a nyolcvanas években már közölte (Vargha Kálmán: *Egy barátság margójára, Komlós Aladár levelei Bodor Aladárnak. MIOK Évkönyv*, 1983–1984. 424–464. o.) A mostani szöveggözlés során az eredeti kéziratokat vettük figyelembe. A levelek közlése során tiszteletben tartottuk a személy- és helységnevek, illetve az egyéni nyelvhasználat sajátosságait tükröző kifejezéseket. Az általunk feloldott rövidítéseket, illetve megjegyzéseket []-ben írjuk. A közölt levelek előtt csak a megírás helyét, idejét (ennek megállapítását nem egy esetben a postabélyegző kelte valószínűsítette) és lelőhelyét adjuk meg.

II „Nagyon döngetted... a nyitott kaput”

Komlós Aladár – Koral Álmos álnéven – 1921-ben egy 23 oldalas röpiratot tett közzé Presovón, Csehszlovákiában, melyet Lackó Miklós az „önkritikus zsidó karakterképek” egyikeként tart számon.⁷ A vesztes világháború és az elbukott forradalmak traumája után – megoldást és kiutat keresve – e munkában fogalmazta meg kételyeit a magyar zsidóság asszimilációjáról. Egyfajta harmadik utas stratégiát sugall, melyben egyaránt elveti a teljes beolvadás, illetve a cionizmus, vagyis a kivonulás lehetőségét, mindemellett nem híve a „rosszul értelmezett nemzetköziség”-nek⁸ sem. Ideáltípusként jelöli meg azt a zsidót, aki „magábanevelte a nyugati kereszténység krémjének gerincességét és finom erkölcsiségét s ép ezért nem alacsonyítja le magát silány külszínnek hazug majmolásával, hanem nyugodtan és bátran vallja zsidónak magát”.⁹

Az alábbiakban közölt két levélben (1–2. sz.) ugyanezekkel a dilemmákkal találkozunk.

1. számú levél

Komlós Aladár – Bodor Aladárnak
Berlin, 1923. május 27.
MTA Kézirattár, Ms. 997.
autográf, levél

Kedves Aladár,

egyszer, még Losonczirol, elküldtem már neked ezt a (krbl. kétésfél éve írt) kis munkámat,¹⁰ de utólag úgy értesültem, hogy az akkor Pestre küldött példányok nem jutottak a címzettekhez. Most elküldöm újra: hadd lásd tisztán, hol vagyok.

Egyébként anyagi nehézségek miatt abbauenoltak [abbauen=elbocsátani] s most vagy három hónapja végkielégítésemből és friss keresményeimből idekűnn élek Berlinben. Szeretnék soká, soká ittmaradni, s remélem, karácsonyig fogom is bírni anyagilag. Addig meg majd csak adódik valami. Örülnék, ha megírnád te is, hogy vélekedsz a mel-lékeltlen füzetben mondottakról.

Szeretettel hú Aladárod

2. számú levél

Bodor Aladár – Komlós Aladárnak

Budapest, 1925. január 7.

PIM Kézirattára, V. 4733/16/14.

gépeelt, autográf aláírású levél

Kedves Aladár!¹¹

Azt hinnéd-e, hogy MÉGIS és MIND-AZÁLTAL üdvözölsz?¹² Dehogyan, közöttünk nincsen mégis és mindazáltal, hanem a régi szeretettel üdvözöltél, közvetlenül. És ugyan-ugy üdvözöllek én is téged.

Ugy látom, amint előbbis gondoltam, hogy nem kaptad volt a Berlinből tavaly vagy tavalyelőtt küldött röpiratodra írott válaszomat. Nagyon döngtetted benne a nyitott kaput. Ki tagadta ott melletted a zsidó fajtság fönntartásának akaratát? Hiszen a háborúelőtti liberális kor legközepén is eléggé tartotta a zsidóság a fajtságát, -ki bántotta akkor őket érte? Fejleszd a fajtságodat, a zsidót, bár esetleg éppen turáni kazár fajú vagy, amint én is csinállok teljes és jogos jóhiszeműséggel magyar fajtságot magamban, s ebben szintén mitse zavar az, hogy egyik nagyanyám germán volt, tehát a magyartól fajilag távolibb nemcsak a kazárnál, hanem tán a palesztinai fajoknál is.

Ellenben a nemzetem kérdése a legfontosabb ma, főleg Trianon óta nekem, s ha nagyon vizsgálod, tán neked is. Fajtságotok neked is, meg Darvasnak¹³ is, születésetek óta mitse változott, én nevetekkel is a magyar NEMZET számára ohajtottalak eljegyezni, e százfaju mégis EGY nemzet számára. Azt hiszem, számodra is, mint számomra is és pl. Darvas számára is a kulturánk a legfontosabb szüntézisbe foglaltó, nemzetiséget-eldöntő tényező.¹⁴ És látom, nemtalálkozásunk óta is, sőt fokozottabban, tevékenységed csupa magyar kultúra-csinálás, csupa magyar nemzetépítés. Csak hogy a frontunk balszárnyán. A hódítók békéje éppen nem a magyar fajtságunkat támadta meg, hanem éppen csakis a nemzetiségünket. Te is szenvedtél emiatt, éppen nem a zsidó fajtságod, hanem a magyar nemzetiséged miatt. Mondhatom inkább vagy mártírja a magyar nemzetnek, mint én. Nem tudod? A zsidó voltodért viszont legfőljebb pár bosszantó megjegyzést kellett hallanod.

Mit állna ellentétben a zsidóságod a magyarsággoddal? E két különböző kerületű, de nálunk elég koncentrikus körnek hogyne lehetnének közös sugarai? Amért éppen a magyaroktól kellett némely kellemetlenségeket szenvednetek? Mi reformátusok ugyancsak éppen a magyaroktól szenvedtünk

nagyobb bajokat s a magyarságból való kiteszítást. Bár tudom, a reformátusság inkább felekezet, mint a zsidóság és a zsidóság inkább faj, mint a ref.[ormátus]-ság. De bizony a katolicizmus Magyarországon semmiesetre se fajtság, sőt mi reformátusok inkább vagyunk egységes turáni faj, mint ti palesztinai faj, lévén véretek kétharmada kazár.

Hogy most háború után nálunk és máshol is e tekintetben zavarok vannak, azt értem, de a gazdasági zavarok miatt sokkal többen pusztulunk és nemszületünk, ez kétségtelen.

Mi van veled? Irj adatokat magadról. A kommentálásaidat, lám, ugyse hiszem mind el.

Nekem -24. III. 27. született egy nagy erős kisfiam, Elemér. Ez a legelvitathatatlabb fajvédelmi ténykedésem, te mért nem tettél legalább ennyit a fajtádért? Tudom, ha neked is lesz, magyar kultúrára, magyar nemzetiségűvé fogod őt nevelni, bármily buzgó zsidó lesz is. Teljes zsidó nemzetet pedig csak Palesztinában lehet csinálni, ha lehet s ha természetes és így értelmes és érdemes, de itt területiség, nyelv, s kulturateljesség nélkül nem lehet, a jiddis nem az és nem is elég. Márpedig itt mindenütt kulturátcsinálni és nemzetetcsinálni kell, még Amerika is kezdi már.

Üdvözlöm szüleidet, kiktől egykor kissé – azt hitték ők – némileg elvettelek. Hiszed-e te is?

Ölel Aladár

III**„... a vagon előtt...”**

Az alább közölt levelek a negyvenes évek első felét idézik. Bennük szó esik „Az asszimiláció kora”, a magyar irodalom és a zsidóság című vitairatról, melyet Komlós 1940-ben válaszként írt a berlini egyetem professzora, Farkas Gyula nagy port kavart, *Az asszimiláció kora a magyar irodalomban 1867–1914* című kötetére (3. levél). Farkas Gyula könyvének fő tézise a magyar irodalom elzsidósodásának (és kisebb mértékben elnémetesedésének) megállapítása, illetve bírálata és kritikai szemlélete volt. Irodalomszemlélete és gyakran megalapozatlan nézetei sok vitát váltottak ki a kortársak között. Ki-ki ízlése és érzékenysége szerint ítélje meg (vagy éppen el) Bodor Aladár vigasztalónak szánt 1941-es (4. levél) sorait, amennyiben ez bármiképp is vigasztaló lehet egy, akkor csak képletesen, három év múltával már

ténylegesen is a „vaggon előtt” álló embernek (5. levél). Bodor Aladár emberi tartásáról a közölt leveleken túl Komlós 1963-as szép sorai is tanúskodnak: „...1940-ben keserű, haragos szókimondással, a régi protestáns prédikátorok módján mutat rá az országvesztő urak garázdálkodására, s bűneik következményeként új Mohácsot jósol.”¹⁵

3. számú levél

Bodor Aladár – Komlós Aladárnak
Budapest, 1940. [feltehetően] október 28.
PIM Kézirattára, V. 4733/16/18.
gévelt, autográf aláírású levél

Kedves Aladár!

Köszönöm megküldött füzetedet,¹⁶ amelyet csak most olvastam végig, viszont most teljes figyelemmel tehettem. Okos, meggyőző írás, csak egy két kis árnyalatban túloz. Helyzeti hátránya, hogy intra-muros ember mondja el. Igaz ugyan, ha „ős-keresztény” mondaná el, akármilyen tiszta ember, nyomban ráterítenék a vizeslepedőt, hogy Zs[idó]-bérenc; mint ahogy én is hordozom ezt a címet, egyébként sohase is gondoltam volna ilyen levél-papiros csináltatására.

Hiányossága még ez írásodnak, ami általában is hiányossága szokott lenni az ilyen anti-antiszemita védőírásoknak, kivált ha zsidók írják, hogy nem fegyverezi le nyomban az olvasáskor feltoluló kérdést: mi alapozza meg a tényszerűen fennálló antiszemitizmust világszerte (persze elsősorban huli-gán rétegekben), merthiszen minden alap nélküli propaganda egymagában nem volna hozzá elegendő. Ezért minden zs[idó]-védőiratnak rá kellene mutatnia az antiszemitizmus ama fenálló alapjára, hogy a zsidóság fejezi ki magában, vagy inkább életformájában a pénzkapitalizmus kárait és bűneit. Ezt annál inkább meg kellene tenni ma léptenyomon mindenkinek, mert evvel hozzá lehetne járulni a pénz- (és egyéb) kapitalizmus átforgatásához. Az irodalom életében ami zsidópártolásnak stb. látszik: alapja a zsidó kiadócégek kapitalizmusa. Ez hozta a reklámot, alkalmazkodott a pénzesebb zsidó olvasóközönséghez, stb. stb. – Ez lehet álláspontod neked is, mert te is vagy olyan távoli a kapitálistól és izmusától, mint akár én.

Aztán másik tennivaló volna e kérdésben: nyilvántartani, hogy a zsidóság Egész-Magyarországon

a magyar ügy erősítője volt és az ezutánra is, inkább mint más nemzeteknél, akik rá se szorulnak, míg mi ugyancsak rászorulunk. Most mingyárt a 3 hó múlva tartandó népszámláláson még a lélekszám szerinti nemzetiségi kimutatásainkban is.

No nem folytatom, csak rövid levelet szándékoztam írni. Majd legközelebből elmagyarázom neked az én antiszemitizmusomat. Roppant régóta készülnök hozzatok és veletek Czeke Vilma¹⁷ nevű nővel, aki elveszett a közügyek mezején, jelenleg a regáti székely cselédlányokkal van sőt ebédel minden nap, a naponta jövő szállítmányokkal, szétosztásukkal, tanfolyamaikkal, stb. De remélem, ennek is lesz nyugvópontja s én addig is felszaladok hozzatok, kezecskölni kedves feleségednek¹⁸ s megfenekelni téged.

Csókoltat s a kicsiket csókolja:
Aladár.

4. számú levél

Bodor Aladár – Komlós Aladárnak
Budapest, 1941. [feltehetően] április 7.
PIM Kézirattára, V. 4733/16/19.
gévelt, autográf aláírású levél

Kedves Kisfiam, Barátom!

Azon egy ültőhelyemben végigolvastam új könyvedet.¹⁹ Meglepett és megindított sok szépségével. Ami fő, tanultam is belőle: további-türelmet, vigasztalódást, szépségáhitatot, amik el-ellankadnak az emberben.

Cserében: tanulj te is tőlem. Ha nem is éppen versben. Például hidd el: a zsidóvolt egyik fő fenntartója, hogy szenvedni kell és lehet érette. Hidd el, Isten ugyanilyen törvénnyel rendelte el, hogy az anyák vérrel és fájdalommal szülnének. Mikor a francia anyák felfedezték, hogy lehet altatva, fájdalom nélkül szülni: abba is hagyták a szülést. Ne felejtse el a román közmondást: az a szenvedés, ami az életet el nem veszi: erősít. Én, mivel nem vagyok hive annak, hogy a zsidók a magyar életben bármiben is különálljanak: megszüntetném az antiszemitizmust. És akkor ti szétoldódnátok a többi magyarságban. Hiszen úgy látom, nem vagy kevésbé keresztény lény, mint például én.

Ha különben viszed az 5000 évet, gondolj rá, hogy könnyen kivárhatod a háború végéig való 1–2 évet is. Akkor rosszul jártok: megszűnik az antiszemitizmus s alig marad, ami külön tarson titeket.

Fülig gürcben élve nagyon várom mindig, hogy végre már összejöhessünk, lássam a gyerekeket is, meg a feleséged megtanítsd arra a dallamra.

Csókoltatom a kicsiket,²⁰ kézcsókomat küldöm feleségednek, téged öllelek.

Aladár

U. I. a könyvedről írni fogok, másodlatát neked is megküldöm. Hegedüs²¹ tán ki is adja ezer restanciája közül. Vilma kéthétben egyszer ha ebédel itthon, uzsonna után. A gyerekek bevonultak légoltalomba, ott is hálnak. Sebaj, a történelem jól megy.

5. számú levél

Komlós Aladár – Bodor Aladárnak

1944. július

MTA Kézirattára, Ms. 1224/ 49.

autográf, levelezőlap

Kedves Aladár,

a vagon előtt, kissé bizonytalan külföldi út előtt még egyszer a régi hálával és szeretettel gondolok rád és köszönöm, ami nekem voltál.

Neked és tiednek minden jót kíván örökké fiad és diáкод:

K. Aladár²²

Pérelly Imre rajza Bodor Aladáról

IV.

Az infernótól a purgatóriumig

A második világháború utáni két-két és fél esztendő alatt váltott levelek (6–13. szám alatt) alaphangulatát és hangvételét még mindig az átélt – bár nem egyenlő súlyú – borzalmak adják meg. Harminc év távlatából furcsának hat, amikor Bodor vissza-visszatér az atyáskodó tanár szerepébe, jóllehet segíteni akarása és bátorítása nem kérdéses. A levelek egyúttal megrázó dokumentumai annak az alkotói és lelki válságnak, melyet Komlós a háborút követő időszakban átélt.

6. számú levél

Komlós Aladár – Bodor Aladárnak.

Budapest, 1945. augusztus 23.

MTA Kézirattára, Ms. 1224/50.

autográf, levelezőlap

Kedves Aladár,

értesítünk, hogy két hete itthonvagyunk Pesten. 44. dec.-ig Bergen-Belsenben voltunk, koncentrációs táborban, akkor átjutottunk Svájcba, most onnan kerültünk haza. A M[agyar] Nemzetnél boldogan tudtam meg, hogy te is életben vagy, – remélem, egész családdal együtt. Ha fellátogatsz Pestre, ugye nem kerülsz el? Ugy szeretnék egyszer újból beszélni Veled!

Feleségednek kezécsókolja, Téged és a tiedet hűséges szeretettel öleli: Aladár

7. számú levél

Bodor Aladár – Komlós Aladárnak

Szigliget, 1945. november 1.

PIM Kézirattár, V. 4139/22/2.

autográf, levelezőlap

Kedves, Szeretett Fiam, Barátom!

Tegnap visszajött kezemhez majdnem egy hónappal ezelőtt küldött ugyanilyen képű képeslapom más nem kezelt leveleimmel együtt, postaszemélyzeti válság miatt nem kézbesítették. Újraírom hát, hogy boldog örömmel tudlak Titeket is biztonságban s nagyon várom, hogy ölelhessetek s történeteiteket elbeszéltessem. Lapomon beszámoltam szegény Darvas Jankó haláláról; most feleséged és mindkét

fia tolmács. Családunkban újság, hogy Adi fiam váratlan örömmre megkerült, hazaengedték hadifogságból a Krimből, Sebastopolból. Elemér fiam még 44. végén átszökött a Vörös Hadseregbe s orosz segítséggel került haza, Álmos is olyanfélén, könnyű saroklövessel úszta meg a háborút. Én súlyos bélhuruttal ide kerültem (jún. 8. óta), hol tej és gyümölcs van. A közhelyzetet rondának találom, de remélem, hogy ez Infernóból pár nap alatt fölfelé indulunk s párévi Purgatorio után tűrhetőbb sorsig jutunk.

Mindnégyeteket ölel, csókol, csókolunk,

Aladár

8. számú levél

Komlós Aladár – Bodor Aladárnak
Budapest, 1945. december 30.
MTA Kézirattára, Ms. 1224/51.
autográf, levél

Édes Aladár,

restelem, hogy kissé késve válaszolok levlapodra. Tudom, hogy nem értetted, nem érted félre késlekedésemet, mi már tulvagyunk ezen. Ugy történt, hogy egyrészt a lapod megnyugtatót, másrészt hazaérkezésünk óta roppant hajszát kellett folytatnom ugyszólván a legszükségesebb életfeltételeink megszerzéséért s nem maradt időm, idegem az íráshoz. Most végre már sikerült visszaszerezniünk, visszaverekedniünk volt lakásunk egyik szobáját, tegnap óta már egy üvegünk is van az ablakon s reményünk van arra, hogy nyolc–kilenc nap múlva fát is kapunk. Egyelőre úgy élek, hogy a Fővárosi Könyvtárból (ahova átmentem az iskola szolgálatából), annak fűtetlen helyiségeiből a hasonlóképp fűtetlen lakásomba járok haza. De erről s az ezt kiegészítő élelmezési bajokról nem érdemes bővebben írni, csupa közhely ez, mindig ismered. Azt azért talán megemlíthetem, hogy egész családom Losoncra élt, valamennyi tagját Auschwitzba vitték és kiirtották. És hogy minden kéziratom elpusztult: egy majdnem kész regényem, egy kész drámám, vagy 40 versem, 3 regényvázlatom, 30 éve irt naplóm, stb., stb., stb. Iróilag végem. Mai közállapotainkat utálok. Formulád, hogy a poklon tulvagyunk, ez már a purgatorium, kitűnő, de félek hogy kissé optimista. Vagy ha purgatorium ez, hát olyan, amelyből nincs remény a paradicsomba jutásra. A mostani [?] társadalom úgy érzem, nem

különb, mint a régi, a tegnapi, s nem látom jeleit a javulás lehetőségének [?, utána olvashatatlan szövegrészlet] demokratikus pártjainkban sikkasztók és kis közepesek vannak az élen, a minőség verseny helyett pártok osztozkodnak az országon. Egyetlen kívánságom, hogy lehetőleg kényelmesen tengődjem majd át a talán még hátralévő tíz–tízöt esztendőre. Ambicióm semmi több, sem magammal, sem a világgal. Minden közösségből kiábrándultam, csak a könyvet szeretem még. Sajnos, a mai helyzetben nem érek rá olvasni sem.

Te mivel töltöd szigligeti vakációdodat? Irsz valamit? Pestre nem készülsz látogatóba?

Feleségednek kezécsókolja s mindnyájotokat sok-sok szeretettel ölel:

Aladár

Komlós Aladár
VIII., Bezerédi u. 19 III. 2.

9. számú levél

Bodor Aladár – Komlós Aladárnak
Szigliget, 1946. január 26.
PIM Kézirattár, V. 4139/ 22/ 1.
autográf, levél

Kedves Kisfiam, Barátom!

Egy hónapba telt, míg megkaptam XII. 30-i leveledet. Belőle most két legborzasztóbb értesítésed foglalja el a napomat s bizonyára az éjszakámat is. Családodat, írod, Losoncra Auschwitzba hurcolták és ott kiirtották. Hogyan értsem ezt? Tehetetlen, öreg szüleidet kivégezték? – akik teelőtted szemérmességből szinte rejtegették, mennyire csüggenek rajtad. Mivel lehettek ártalmasok és veszedelmesek? De mi van bájos kis feleségeddel és a két csupa szeretnivaló gyerekekkel? Igen kérlek, írd róluk értesítést mielőbb levelem olvasása után.

Másik megütő értesítésed: az írásaidról, sőt írói pályád katasztrófának vélt csapásáról. Itt nem hiszem, hogy ne lehetne szó jóvátételről: bármennyire beforrtak s hültek is írásra ihlető élményeid sebhelyei, el nem múlhattak, hiszen még az igazán befogadott olvasmányaink se múlhatnak el bennünk. Kezdd meg: próbálgasd újraírni őket, hiszen kegyeletből még a formájuk, még a leheletük is rendre újjászülethet, tán még tökéletesebben is. 10–15 év?... Nem szabad, nem lehet az étellel, ami előtünk van, évekké mérni, csak a múltat lehet így.

Szeretném, ha most mingyárt fölkereshetnék, vagy mihozzánk hazavihetnék. Ha Bpestre megyek, mingyárt el is megyek érted, érettetek, addig bizonyosan gyógyultál is. Én most itt az ostrom testi leromlottságaiból gyógyulatok tejen stbin. Rendszerint a családomból is vannak itt, most pl. valamennyien. Élete egynek se vészett el, csak az anyagi leromlásaink nagyok, ámde ezt nem szabad súlyosnak venni.

Írni én is szándékozom, de még nincs itt az írógépem és 1917 gránátütése óta roppant lassú és testet-kimerítő betűket tollal rajzolnom, kétkézzel.

Lapba nem tudnék most írni, mindeniktől iszonyodom. Aljasodottabbak a politikusaink, mint a Mohács utániak. Mégis remélek: UNRA-segítsegeket, külföldi ételmi- stb. -anyagokat hitelbe, trianoninál nagyobb határokat, szabadabb érintkezést, igazibb tisztogatást, majd tisztulást, fiatalabb életet, szabadság levegőjét, emberibb rendet, majd tehetség-arisztokrácia uralmát. Ezt 10–15 éven belül is már. S azutánra remélem a többit.

Mindezekről jó lesz szóval is megegyeztetni próbálni. Addigis a Tieiddel együtt csókol-ölel:

Aladár

10. számú levél

Komlós Aladár – Bodor Aladárnak
Visegrád, 1946. július 25.
MTA Kézirattára, Ms. 1224/ 53.
autográf, levelezőlap

Kedves Aladár,

borzasztóan restatelem, hogy ily sokáig nem válaszoltam felejthetetlenül kedves leveledre. De bizonyos vagyok, nem érteted félre. Az életem Pesten csupa ideges hajsza, sivár talpalás, soha ki nem fogyó elintéznivalók, kenyér, főképp segélyek ügyében: nem írni, még olvasni sem érek rá. A Joint jóvoltából most itt tudom tölteni kis szabadságomat s három hétig gondok nélkül élek részben erdőn és vizen, mint egy vadember, részben a papiros mellett. Kár, hogy a három hét olyan gyorsan elröpül; állandóan fájlalom, hogy otthagytam a tanárságot. Álmos fiad otthon van már? Örömmel hallottam feleségedtől, hogy regénybe fogtál; hogy haladsz vele?²⁵

Feleségednek kezécsókolja
s mindannyiotokat szeretettel ölel:
Aladár

11. számú levél

Komlós Aladár – Bodor Aladárnak
Budapest, 1946. december 19.
MTA Kézirattára, Ms. 1224/52.
autográf, levél,
Palotai Erzsi kéziratos betoldásával

Drága Aladárom,

Szeretném, ha karácsonyra befutna még hozzátok ez a lap a sok öleléssel, amellyel rátok gondolok. Azt ugye nem kell mondanom, hányszor jutsz eszembe, ha a hajsza miatt, amelyben élek nem is érek rá papírhoz ülni. Pedig nagyon szeretném tudni, egészségesek vagytok-e, együtt vagytok-e mindnyájan, elkészültél-e tervezett regényeddel s mit csinálnak a fiaid. Mi feleséggemmel elég keményen dolgozunk a megélhetésért: Erzsi sokat javul, én azonban nem vagyok a régi, a kedvemet is, de úgy érzem többnyire a kellő frissességemet és energiámat is elvesztettem az íráshoz. Csak úgy megszókból pizmogok néhány tanulmányon, verset kétésfél éve nem írtam vagy több ideje már.

Sosem jössz Pestre?

Feleségednek kezécsókolom,
Téged a régi szeretettel ölel:

Aladár

Boldog karácsonyt és új esztendőt
mindnyájuknak sok szeretettel,
Erzsi

12. számú levél

Bodor Aladár – Komlós Aladárnak
Budapest, 1947. [feltehetően] január 23.
PIM Kézirattár, V. 4139/22/3.
gépeelt, autográf aláírású levél

Kedves diákom, fiacskám, barátom!

Levlapodat a vidéki szigligeti posta hosszas tévelygései után éppen akkor kaptam meg, mikor Szigl[iget]-ről 19 havi önkéntes internáltságom után ide haza indultam. Azt reméltem, hogy mihelyt Bp-re érkezem, nyomban fölkereslek régtől ismert pesti lakásodon, hogy egy szemtűl szembe is láthassalak s láthassam kis feleségedet s nagy gyerekeidet is s halhassak a többi tieidről is.

Itthon azonban többrendbeli váratlanságok is fogadtak, sőt egy jókora meghülés is, meg jó-sok és rossz-sok eljárvivaló. (Meglep, hogy Bpest még

milyen lassan-kevéssé épült ki 19 hó alatt romjainból.) De így is sietni fogok Hozzátok, hogy Titeket is mielőbb elhozhasalak mihozzánk. A rossz-állapotokon túltesszük magunkat. Majd beszámolok én is róla, hogy milyen keveset írtam, s hogy az is olyan, ami egyelőre aligha jelenhet meg. De szándékom írni még, olyasmit, ami, egyelőre egyáltalán nem jelenhet meg, erdélyi regényt.

Vilmával már találkoztál, Aladár (Adi) fiam Székesfehérvárott (Krím, Szebasztopol-i hadifogság – félszemű léte!) hadifogságból hazatérte után folytatólagos rajztanár az áll. gimn.-ban, Elemér fiam végzett mérnök s utána most beiratkozott a Közgazd. Egyetemre, Álmos kisfiam (még nálam is alacsonyabb, míg Adi magasabb) 8–9 havi internáltság után folytatja építésmérn. –műegyetemi tanulmányait, még csak II. éves, 2 évet vesztett. Ennyit előzetes nyersmérlegünkéből, a többiekéről s többijeidről élőszóban, amit nagyon várok. Addig bár így levélce küldöm kézsókomat, a gyerekeknek fejbucan-termő barackjaimat s téged öllelek.

Aladár

13. számú levél

Bodor Aladár – Komlós Aladárnak
Budapest, 1947. december 30.
PIM Kézirattár, V. 4139/22/5.
autográf, a * után gépelt: levél

Kedves Fiacskám, Testvérkém!

Ujabb félévi szigl[iget].-i remeteségem után e napokban hazatérve igen megörvendeztetett kedves ajándék-könyved olvasása.²⁴ Szeretnék róla veled idődhöz s időmhöz képest némi megbeszéléseket. Nem ellenzéseket, inkább kiegészítő hozzáfűzéseket. Csak pl. kedvéért: mindnyájan mellőzitek az arra való megmagyarázó rámutatást, h. arisztokráciánk Mária Terézia óta (egymaga 160 br. és g. s. többi családot nevezett ki az addigi rákócziánus – magyar nagybirtokokra) célzatosan csupaidegen volt, a telepítések bevezetőjéül. Városok: pl. Budára 1686 után magyart egyáltalán nem engedtek letelepedni, Pestre is csak pár elszórtan kijelölt utcába (lásd akár: Révai-lexikon IV. kötet térképe). Mindössze: könyved: egészséges kívánt jövőnket – építő, jó könyv, másoknak s nekünk is beszélünk kell majd róla.*

Családunkról s magunkról is híreinket váltjuk majd mielőbbinek remélt találkozásunkkor. A mi családunk mostanában bábszínházi bábfejek készítésével szerzi a szűkös kenyerét. Magam mint tanár is meg mint újságíró is nyugdíjban vagyok, a család közigazgatásán kívül én is bábfejházi kisiparos vagyok.

Mihelyt kissé rendbe jöttem indulok hozzátok. Addigis boldog, (remélhetőleg az eddiginél jobb lesz), boldogabb újesztendőt kívánok – kívánunk – kedves Mindnyájatoknak, szeretettel öllelek

Aladár

Nomégygy utóirat is: a „Magyar Szfinksz”²⁵ egyáltalán nem társadalmi-életformabeli, hanem pont politikai fordulást mond a Nyugatiakkal szemben. Tréfásan hozzáfűzöm, hogy nem gondoltam akkor, holmi jós-lélekkel az oroszhoz való átorientálódásra.

JEGYZETEK

1 Komlós Aladár: *Bodor Aladár*. In: *Táguló irodalom*. Budapest, 1967. 253. o.

2 *Interjú Komlós Aladárral*. In: *A század nagy tanúi*. Budapest, 1978. 155. o.

3 Bohuniczky Szeffi: *Régi napok, régi emberek*. In: *Ottthonok és vendégek*. Budapest, 1989. 227. o.

4 Várkonyi Nándor: *Az újabb magyar irodalom 1880–1940*. Budapest, 1942. 224–225. o.

5 Schöpflin Aladár: *A magyar irodalom története a XX. században*. Budapest (1937), 1990. 344–345. o.

6 Komlós Aladár: *Az új magyar líra*. Budapest, 1928. 127. o.

7 Lackó Miklós: *Bujdosó vagy szabadságszerető realista? Írások és viták a nemzeti jellemről*. In: *Korszellem és tudomány 1910–1945*. Budapest, 1988. 164 skk. o.

8 Koral Álmos: *Zsidók a választáson*. Presovo [1921] 17. o.

9 Uo. 23. o.

10 Komlós Aladár 1921-ben Koral Álmos álnéven írt – *A zsidók a választáson* – röpiratára utalt, mely Presovón (azaz Eperjesen) jelent meg.

11 Bodor Aladár a levelet Komlós szülővárosába és akkori lakhelyére, Losoncra, a „Bég és Jókai utca sarkán Kredens üzlet”-be, szülei házába küldte.

12 A Bodor által hivatkozott Komlós-levél nem került elő.

13 Darvas János (1891–1945): író, újságíró. A losonci gimnáziumban Bodor tanítványa és Komlós iskolatár-

sa volt. Ebben az időben csehszlovákiai magyar lapok szerkesztője és munkatársa.

14 Darvas ez időben lapalapítási tervekkel foglalkozott, és munkatársának kérte fel Bodor Aladárt is.

15 Komlós: *i. n.* 1967. 252. o.

16 Komlós Aladár az IMIT 1940-es *Évkönyvében* – *Az asszimiláció kora, a magyar irodalom és a zsidók* – bírálatot tett közzé Farkas Gyula *Az asszimiláció kora a magyar irodalomban 1867–1914.* című, az előző évben megjelent kötetéről és Németh László *Kisebbségben* című „vitairatáról”. E tanulmány különnyomat formájában is napvilágot látott, amelyet – Komlós-levelezéséből tudjuk – megküldött többek között Szekfű Gyulának, Földessy Gyulának, Hóman Bálintnak, Keresztúry Dezsőnek és Angyal Dávidnak is.

17 Bodor Aladár második felesége.

18 Komlós Aladár felesége Palotai Erzsí volt.

19 Valószínűleg Komlós Aladár 1941-ben megjelent, *Himnusz a mosolyhoz* című verseskötetéről van szó.

20 Palotai Erzsí gyermekeiről, Györgyről és Júliáról van szó.

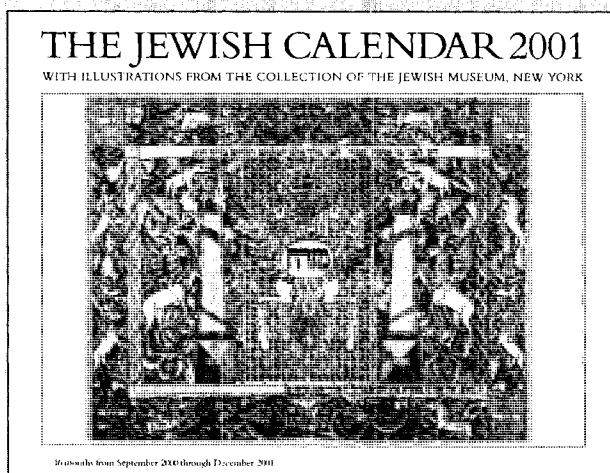
21 Valószínűleg Hegedűs Gyuláról (1887–1953), a *Magyar Nemzet* szerkesztőjéről lehet szó. Bodor ez időben a *Magyar Nemzet* munkatársa volt.

22 Komlós Aladárékat 1944 nyarán az ún. Kasztner-csoport tagjaiként előbb Bergen-Belsenbe deportálták, majd onnan Svájcba kerültek.

23 Bodor tervezett regényének sorsa eddig ismeretlen.

24 A Bóka László szerkesztésében megjelenő Új Könyvtár sorozat 16. köteteként látott napvilágot Komlós Aladár *Irodalmunk társadalmi bűntete* című kötete (Budapest, é. n. [1947]).

25 Komlós könyvében a századforduló nyugati szellemi áramlataival és az azokra reagáló konzervatív álláspontokkal is foglalkozik. E rész kapcsán említi és idézi Bodor Aladárt és *A magyar szfinkosz* című versét. „Valahányszor kissé nagyobbat húztunk nyugat borából, utána mindig csömör fogott el és absztinenciára fogtuk magunkat. E fordulat néha ugyanabban a költőben is végbement. Bodor Aladár például 1908-ban, Ady fellépése idején még azt álmodja, hogy lelkébe, a magyar Tiszába beleömlik az egész Szajna; 1920-ban maga is megtagadja a nyugatot és sértődött daccal fordul a barbárság pusztájába: Beveszi magát homokpusztájába, / lefekszik oroszánritmusu teste, / nagy homlokát az ég felé feszíti, / s néz ős bölcsője iránt, néz keletre. (*A magyar szfinkosz*)” (83–84. o.)

Szerkesztőségünkben kapható
a Hugh Lauter Levin kiadó angol nyelvű,
2001-es határidőnaplója és falinaptára,
amelyet a New York-i Zsidó Múzeum
anyagával illusztráltak.

Ára: 1200 Ft

